

УДК 17.022.1:792

Пацунова Л. К.

ЕСТЕТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ В СУЧАСНОМУ ТЕАТРАЛЬНОМУ МИСТЕЦТВІ

Стаття присвячена естетичним аспектам театрального мистецтва. У статті розглядаються причинно-наслідкові зв'язки в сфері динаміки сценічного мистецтва і трансформації режисерського творчості. Особливо виділені моменти, що стосуються генезису режисерської професії. Через призму метакатегорії “естетичне” на конкретних прикладах з театального життя сучасної України розкриваються тенденції ціннісної переорієнтації режисерів в просторі двох естетичних систем – модерну і постмодерну. Осмислюються основні чинники активізації режисерського експериментування в межах різних театральних жанрів – від драматичного спектаклю до сучасних перформансів. Підкреслюється соціально-культурна значимість проблеми трансформації інституту театру як транслятора цінностей гуманізму в розважальний центр, а також тенденції зростання езопової мотивації в діяльності сучасних режисерів.

***Ключові слова:** естетика, естетичне, театр, театральне мистецтво, спектакль, режисер, театральні експерименти, перформанс.*

Традиція включення театального мистецтва в проблемний простір естетичної думки сходить, як відомо, до культури Стародавньої Греції та пов'язана з іменами великих драматургів і філософів. У V–IV століттях до н.е. жанр трагедії утвердився завдяки творчості Есхіла, Софокла та Евріпіда, а комедія зобов'язана своєю популярністю Арістофану. Не вдаючись в подробиці розвитку театальної культури в пору античності, підкреслимо момент, істотний для теми даної статті: відсутність професії режисера як інтерпретатора п'єси і творця художнього образу вистави. Організаційні функції при підготовці і проведенні вистав здійснювали або самі драматурги, або провідний актор, тобто виконавець головній ролі (головний герой).

Лише в кінці XIX століття, в контексті оновлення мов мистецтва, виникає і стрімко розвивається театральна режисура як специфічний вид естетичної діяльності. І з перших років становлення цієї творчої професії виявляється її естетична сутність. Згідно А. Ф. Лосеву, за допомогою метакатегорії “естетичне” позначається розмаїтість виразних форм. Створення ж вистави як видовищно-ігрової форми культури реалізується на основі колективної творчості відповідно до задуму постановника.

Виклад основного матеріалу. Як пише М. М. Шибасєва: “Істотне значення мистецтва – відтворення всього, що цікаво для людини в житті” [4, с. 115]. Саме тому пошук засобів оптимальної виразності всіх компонентів спектаклю як об'єкта мистецтва носить одночасно і інтелектуальний, і естетичний характер. Можна сказати, що одним з

атрибутів режисерської майстерності є, кажучи словами М. К. Мамардашвілі, “естетика мислення”, що припускає культуру прочитання драматургічного матеріалу (п’єси або сценарію) і художній смак постановника вистави.

“Диференціація і складність сучасного суспільства породжує нову культурну ситуацію, коли на перший план виходить різноманіття культурних форм ...” [1, с. 32]. Природно, що кардинальні зміни соціально-культурного характеру, а також трансформація естетичних систем впливають і на стан режисерського мистецтва. Як відомо, перше покоління театральних режисерів – Г. Крег, К. С. Станіславський, В. І. Немирович-Данченко, В. Е. Мейєрхольд, а трохи пізніше – Е. Б. Вахтангов і А. Я. Таїров – творило в пору розквіту модерна. Сучасна театральна режисура випробувала на собі вплив естетики постмодернізму і кітчю. Звідси і така проблема, як трансформаційні зміни мотивації і творчих орієнтирів у сфері режисерського мистецтва.

Якщо в епоху модерну зусилля режисера були спрямовані на розширення спектра образотворчих можливостей театального мистецтва, то в реаліях Постмодернізму багато вистав відображають “впровадження” в театральну практику принципу естетичного плюралізму.

У період становлення режисерської професії велике значення надавалося рівнем інтелектуальної культури, естетичної свідомості і творчого обдарування постановника. Естетична сутність його роботи з п’єсою, акторами, сценографом і композитором проявляється в тих виставах або театралізованих масових уявленнях, які мають смислову основу і яскравий вираз основної ідеї. Лише за цієї умови досягається той ефект катарсису, про яку розмірковував в своїх “Поетиці” і “Риториці” Аристотель. Однак вчення давньогрецького філософа про катарсис, як і “естетика мислення” театральних режисерів поступово витіснялися новими установками і “віяннями моди” в просторі інформаційного суспільства і масової культури.

Установки на самовираження постановника, на його самоствердження в статусі руйнівника традицій класичного мистецтва, а також на досягнення будь-якими виразними засобами не катарсису, а естетичного і психологічного шоку чинять в останні роки великий вплив на театральне життя в світі, в тому числі і в Україні.

У той же час не можна заперечувати і того, що відмічені установки сучасних режисерів привели до різних експериментів в області театального мистецтва відповідно і з духом некласичної естетики, і з товарно-ринковою стихією, що охопила і сферу дозвілля. Ряд театральних критиків пояснюють різноманітність експериментальних проєктів на засадах естетичної “всеїдності” тим, що кожен індивід сприймає реальність так, як він її відчуває і висловлює естетичними засобами свій погляд на ряд відкритих питань. Відповідно, і об’єктивної позиції по відношенню до

кожного предмету мистецтва не може бути, все дуже суб'єктивно, а тому режисер має право на будь-яку трактування п'єси.

Крім того, режисерсько-експериментаторський "бум" пов'язаний з тим, що останнім часом сценічне мистецтво не користується колишньою популярністю, тому для залучення уваги до постановок багато художніх керівників сучасних театрів пішли на такий експеримент, як запрошення до участі в постановках людей суміжних професій, частіше – режисерів театралізованих вистав. Так, модний дизайнер Андрій Бартеньєв був запрошений в театр "Відкрита сцена" для постановки перформансу класичним твором А. П. Чехова "Три сестри". Цей спектакль був також представлений на фестивалі театрального мистецтва "Золота маска" 9 і 10 квітня 2013 року і відразу виявив розбіжність з традиційним уявленням про п'єси А. П. Чехова. Тут сцена – це не класичний чорний, а повністю білий кабінет. Всього 20 учасників, розмежованих за статевою ознакою. Вони явно ніяк не ототожнюються з героями п'єси. Вони практично повністю оголені, на них однотонна червона білизна, вони або разом, або чергуються один з одним в цьому єдиному білому просторі. Своєю експресивною пластикою вони явно хочуть донести до глядача якусь думку. Думка стає зрозумілою тільки після інтерв'ю з художником. Виявляється, цей спектакль-перформанс є не що інше, як сім новел про те, як би могла скластися доля сестер в сучасному світі. У головних ролях не професійні актори, а "друзі по цеху" режисера-постановника даного перформансу – це відома світова модель Данила Поляков, чемпіонка Європи з вуличного танцювального напрямку hip-hop Ірина Мала і так далі. І хоча дія тривала всього сорок п'ять хвилин, байдужим із залу не виходив ніхто.

Можливо, такого роду театральні експерименти, коли на класичних театральних підмостках демонструє свої фантазії людина нетеатральної професії, а грають в даному поданні непрофесійні актори, і є еkleктика, що характерно для постмодерністського простору. Як зазначає вчений Н. Б. Маньковська: *"і якщо можна говорити про систему деконструкції в естетиці, то нею стане принципова асистематичність, незавершеність, відкритість конструкції, множинність мов, яка народжує міф про міфи, метафору метафори, розповідь про оповідання, переклад перекладу"* [2, с. 25].

Цей приклад наводить на думку про виникнення естетичного дисбалансу між багатовіковою традицією функціонування театру як привабливого і ефективного інституту залучення глядача до художніх цінностей і використанням його в наші дні в якості одного з центрів розваг і джерел касових доходів. Якщо раніше трактування п'єси і її образне втілення на сцені відповідно до постановочного плану режисера народжували у глядача установки на мімесіс, тобто прагнення наслідувати благородним персонажам, і викликали почуття катарсису, то зараз дуже часто викликається реакція психологічного шоку або "драйву".

Ще однією естетичної особливістю життя багатьох сучасних театрів є те, що з метою залучення глядача підсилюється видовишна компонента вистави. При цьому мова йде не стільки про те, щоб засобами синтетичного мистецтва театру висловити основну думку, яка впливає на глядацьке сприйняття дійсності, скільки про барвисті ефекти акторського існування на сцені. Так, наприклад, на фестивалі театрального мистецтва “Золота маска” в Москві був представлений пластичний спектакль початківця хореографа і постановника Дениса Бородицького з вражаючою назвою “Мені шкода, що ви мене не зрозуміли”. Пластика кожного актора висловлювала прагнення до краси і ідеалу, пари зустрічались, зливалися в пристрасних па і розбігалися, але головна думка, яку хотів донести режисер, – це, щоб не відбувалося навколо, завжди слухай свою душу.

Однією з характерних рис сучасної режисури є і концепт самовираження за допомогою суб’єктивної, часом пародійної інтерпретації класичної драматургії. На зміну принципу К. С. Станіславського – *“Люби мистецтво в собі, а не себе в мистецтві”* – прийшла естетизація режисерського егоцентризму: на перший план виходять власні почуття і емоції, що перебивають об’єктивне сприйняття реальності.

Інноватика в сфері режисерської діяльності виявляється і в тенденціях відношення до питання про акторську творчість. Якщо ще в минулому столітті артистичне начало значною мірою визначало успіх театральної постановки, то в століття інноваційних технологій феномен акторського ансамблю, об’єднаного творчим надзавданням, пішов на другий план, а на перший вийшли досягнення технічного характеру. Прикладом тому служить наступний факт. У Франції в середньовічній фортеці Шато-Гайар був зіграний спектакль без єдиного актора. Це був спектакль, побудований тільки на технічних ефектах. Якщо бігли коні, то це був тупіт копит і тіні від стада на замку, світлодіодами була спроектована гроза, лив злива, хтось біг захищати фортецю – ми чуємо цих людей, відчуваємо їх присутність, але в реальності їх немає. Атмосфера вистави створюється виключно за рахунок сценографічних і звукових технологій, а не завдяки самій п’єсі і акторській грі.

Естетична переорієнтація характерна і для режисерів масових видовищ, популярність яких зросла в зв’язку з активізацією політичних акцій у вигляді мітингів і маніфестацій, а також різних форм реконструкцій історичних подій. Посилуються тенденції карнавалізації і театралізації, що дають учасникам ілюзію свободи.

Висновки. Як зазначає відомий режисер І. Г. Шароїв: “вибудувати єдиний пластичний образ-спектакль – це значить створити конструкцію, де кожен самостійно існуючий дієвий елемент знаходиться у взаємодії з іншими елементами і, отже, з динамічною конструкцією в цілому, що визначає місце і функцію кожного елемента окремо” [3, с. 139]. Насправді ж все, що відбувається під час театралізованих вистав, навіть будь-яка імпровізація, – це ретельно спланована імпровізація.

Використана література:

1. Воеводина Л. Н. Философия культуры в эпоху постсовременности / Л. Н. Воеводина // Вестник Московского государственного университета культуры и искусств. – 2014. – № 3 (59). – С. 29-35.
2. Маньковская Н. Б. “Париж со змеями” (Введение в эстетику постмодернизма) / Н. Б. Маньковская ; Российская академия наук, Институт философии. – Москва : МФРАН, 1994. – 25 с.
3. Шароев И. Г. Режиссура эстрады и массовых представлений : учебник для студентов театральных высших учебных заведений. 2-е изд., перераб. / И. Г. Шароев. – Москва : РАТИ-ГИТИС, 1992. – 432 с.
4. Шибяева М. М. Русская эстетика : опыт исканий и обретений : учебное пособие / Московский государственный университет культуры и искусств. – Москва, 2012. – 115 с.

References:

1. Voevodina L. N. Filosofiya kultury v epokhu postsovremennosti / L. N. Voevodina // Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta kultury i iskusstv. – 2014. – № 3 (59). – S. 29-35.
2. Mankovskaya N. B. “Parizh so zmeyami” (Vvedenie v estetiku postmodernizma) / N. B. Mankovskaya ; Rossiyskaya akademiya nauk, Institut filosofii. – Moskva : MFRAN, 1994. – 25 s.
3. Sharoev I. G. Rezhissura estrady i massovykh predstavleniy : uchebnik dlya studentov teatralnykh vysshikh uchebnykh zavedeniy. 2-e izd., pererab. / I. G. Sharoev. – Moskva : RATI-GITIS, 1992. – 432 s.
4. Shibaeva M. M. Russkaya estetika: opyt iskaniy i obreteniy : uchebnoe posobie / Moskovskiy gosudarstvennyy universitet kultury i iskusstv. – Moskva, 2012. – 115 s.

ПАЦУНОВА Л. К. Эстетические тенденции в современном театральном искусстве.

Статья посвящена эстетическим аспектам театрального искусства. В статье рассматриваются причинно-следственные связи в сфере динамики сценического искусства и трансформации режиссерского творчества. Особенно выделены моменты, которые касаются генезиса режиссерской профессии. Через призму целикатегории “эстетичное” на конкретных примерах из театральной жизни современной Украины раскрываются тенденции ценностной переориентации режиссеров в пространстве двух эстетических систем – модерную и постмодерную. Осмысливаются основные факторы активизации режиссерского экспериментирования в пределах разных театральных жанров – от драматического спектакля к современным перформансам. Подчеркивается социально-культурная значимость проблемы трансформации института театра как транслятора ценностей гуманизма в развлекательный центр, а также тенденции роста эгопозитивной мотивации в деятельности современных режиссеров.

Ключевые слова: эстетика, эстетическое, театр, театральное искусство, спектакль, режиссер, театральные эксперименты, перформанс.

PACUNOVA L. K. Aesthetic tendencies are in a modern theatrical art.

In this article we look at cause-and-effect relations in the dynamics of the atrics and at the transformation of director's art (creativity). Special emphasis is laid on the question of the genesis of director's work. In the light of the meta category “aesthetic” and giving several particular examples from the drama in present-day Ukraine, the article reveals the tendencies of value re-orientation of directors with in two aesthetic systems – modern and postmodern. It also considers the major factors of activation of director's experimentation with in the borders of various the atrical genres: from drama plays to modern performances. The social and cultural significance of the issue of the transformation of the school of drama as a translator of human values into an entertaining centeris high lighted, as well as the tendency of the in crease of egoistical motivation in the work of modern directors.

Keywords: aesthetics, aesthetic, the atre, the atrics, performance, director, play, the atrical experiments.